

РЕЦЕНЗИЯ

От: **проф. д-р Даниела Димитрова Тодорова**
Висше транспортно училище „Тодор Каблешков”
Научна специалност „Икономика и управление на транспорта”

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен **„доктор“** в научна област 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.8 Икономика, научна специалност Икономика и управление (транспорт)

Автор на дисертационния труд: **Вероника Любомирова Гъркова**

Тема на дисертационния труд: **„Въздействие на политиката за защита правата на пътниците върху конкурентоспособността на авиокомпаниите и летищните оператори“**

Научен ръководител: **проф. д-р Христина Лазарова
Николова**

1. Информация за дисертанта

Докторантката Вероника Гъркова се е обучавала по докторска програма *„Икономика и управление (икономика на транспорта) към катедра „Икономика на транспорта и енергетиката“, Факултет „Икономика на инфраструктурата“ на УНСС* съгласно Заповед на Зам.-ректора по НИД на УНСС № 491/23.02.2016 г.

Обучението е осъществено в редовна форма през периода 23.02.2016 г. – 23.02.2020 г., след което докторантурата е трансформирана в задочна форма до 23.02.2021г.

Вероника Гъркова е завършила през 2014г. ОКС Бакалавър в УНСС специалност *„Икономика на транспорта“*, а през 2015г. завършва магистратура по специалност *„Интелигентни транспортни системи“*. Докторантката е участвала през 2016г. по програма Еразъм + в Кипър, а през 2019 г. - в семинар на тема *„Европейски*

транспортен пазар и европейска транспортна политика“ – Heilbronn University, Германия.

Вероника Гъркова е изпълнила успешно своя индивидуален план на обучение.

Участвала е в изпълнението на университетски проект по договор за научно изследване номер НИД-НИ-5/2019 на тема „Детерминанти на търсенето на товарни превози“ 2019-2021 г.

От 2017г. Вероника Гъркова работи като Старши чек-ин агент в Swissport Bulgaria, Летище София .

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Дисертационният труд е структуриран последователно и логично в увод, три глави и заключение. Разработен е в обем от 188 страници, с включени 23 таблици и 28 графики.

Дисертацията е посветена на значим проблем, свързан с изследване ролята и значението на въздушният транспорт, с неговото развитие и осигуряване на по-голяма безопасност на полетите, намаляване на вредните емисии с цел опазване на околната среда, намаляване на равнищата на шум, повишаване на комфорта, осигуряване на достъпност и мобилност за хората. Важен акцент е влиянието на въздушния транспорт върху мобилността и благосъстоянието на потребителите заради специфичните му характеристики, свързани с високата експлоатационна и търговска скорост.

Поставената цел на дисертационния труд е да се дефинира система от показатели и детерминанти на качеството на въздушните превози, която позволява да се оцени въздействието на политиката за защита на пътниците върху конкурентоспособността на авиокомпаниите и летищните оператори.

За постигане на така описаната цел, докторантката е концентрирала своето внимание и анализ върху решаването на следните основни задачи:

- Да се дефинира система от показатели за оценка на въздействието на политиката за защита правата на пътниците върху качеството на въздушните превози;
- Да се дефинират детерминантите на конкурентоспособността на авиокомпаниите и летищните оператори;
- Да се изследва влиянието на политиката за защита правата на пътниците върху конкурентоспособността на авиокомпаниите и летищните оператори;
- Да се оцени взаимовръзката между всеки от показателите за въздействие на политиката за защита правата на пътниците върху детерминантите на конкурентоспособността на авиокомпаниите и летищните оператори;
- Да се предложат мерки и действия по отношение политиката за защита правата на пътниците, които осигуряват повишаване на конкурентоспособността на авиокомпаниите и летищните оператори.

Изследваният обект в дисертационния труд са правата на пътниците при превози по въздушен транспорт.

Предметът на дисертационното изследване са взаимовръзките между мерките на политиката за защита правата на пътниците и конкурентоспособността на авиокомпаниите и летищните оператори.

Защитаваната теза от докторантката е, че политиката за защита правата на пътниците е тясно обвързана с качеството на въздушните превози и оказва съществено въздействие върху конкурентоспособността на авиокомпаниите и летищните оператори. Това въздействие може да бъде измерено чрез дефинирането на система от количествени и качествени показатели и може да бъде управлявано чрез идентифицирането на адекватни мерки за повишаване на ефективността от тази политика, които да допринесат за по-висока конкурентоспособност на авиопревозвачите и летищните оператори.

Целта, предмета, обекта и задачите на дисертационния труд са точно и ясно формулирани и целенасочено дефинирани за решаването на основния изследователски проблем.

В първа глава на дисертационния труд се разглеждат основните понятия, свързани с конкурентоспособността и е показана ясно разликата между конкуренция и конкурентоспособност. От направения обзор докторантката е извела обобщена дефиниция, че конкуренцията отразява състоянието (нивото) на дадена фирма в пазарната среда, а конкурентоспособността е двигател на нейното развитие.

Важно място заемат прилагането на високи стандарти за сигурност, безопасност, качество, точност и култура при обслужването на пътниците с въздушен транспорт. Тези качествени показатели са едни от основните детерминанти, които влияят върху конкурентоспособността на въздушните превози и тяхното търсене и предлагане. Акцент се поставя върху необходимостта непрекъснато да се прилагат мерки, които да съдействат за подобряване качеството на превозите.

Докторантката е направила преглед на европейската рамка за осигуряване на качеството на въздушните транспортни услуги, цените и ценообразуването, включително летищните такси, като елемент на системата от инфраструктурни такси във въздушния транспорт. Разгледани правно-нормативните основи на сключването на договори за превоз на пътници във въздушния транспорт. Разгледани са най-честите случаи на нарушения на правата на пътниците, както и осигуряване на ефективно и последователно прилагане на клаузите за защита правата на пътниците. Докторантката е направила обзор на политиката за защита правата на пътниците и прилаганите регламенти. Изяснила е методите и подходите за оценка на въздействието на политиката за защита правата на пътниците върху конкурентоспособността на авиокомпаниите и летищните оператори.

На база направените проучвания докторантката е идентифицирала проблемните области и е изследвала тяхното въздействие върху качеството на превозите и конкурентоспособността на въздушните превозвачи и летищните оператори при използване на метода на динамичното програмиране за решаване на многоетапни задачи.

Във втора глава на дисертационния труд е извършен подробен анализ на развитието на външната авиационна политика и единен европейски въздушен пазар за осъществяване на въздушни превози. Докторантката е направила анализ на развитието на политиката за защита правата на пътниците. Европейската политика е най-добрия начин да се гарантира международната конкурентоспособност на европейската авиационна индустрия и да се даде възможност на този сектор да постигне максимални резултати. Разработването на политиката за защита правата на пътниците във въздушния транспорт е повлияно от редица фактори, като глобалните тенденции в световен мащаб, либерализацията на пазара на въздушните превози, европейската интеграция, зачестяващите терористични заплахи, политическата обстановка, както и изискванията за опазване на околната среда. В резултат от направения преглед на политиката за защита правата на пътниците и действащите Регламенти на територията на всички страни-членки от Общността са изведени недостатъци и пропуски в тях.

Докторантката е направила анализ на развитието на пътническите превози по въздушен транспорт, чрез изследване обема на превозените пътници на европейско, национално и регионално ниво. Анализирана е конкурентоспособността на авиокомпаниите и летищните оператори.

Докторантката е анализираща развитието на прилаганата система от инфраструктурни такси във въздушния транспорт като важен елемент на ценообразуването на пътническите превози. Оценено е влиянието на мерките на политиката за защита правата на пътниците при закъснение на полети с различна продължителност върху разходите на авиокомпаниите.

Изведени са основни изводи на базата на извършения анализ за развитието на въздушния транспорт през последните години, като е очертана тенденция на намаляване на потребителските цени, в резултат от изострената конкуренция и стремежът на авиокомпаниите да запазят и разширят своето пазарно участие чрез предлагане на атрактивни пътнически превозни услуги.

В трета глава на дисертационното изследване е извършен преглед на предложените промени от Европейската комисия за защита правата на пътниците, която е предложила 4 варианта за изменение на политиката с оглед подобряване на упражняването и изпълнението на правата на пътниците във въздушния транспорт. Въз основа на тях и на база дефинираната и анализирана система от показатели и детерминанти на качеството на въздушните превози в първа и втора глава на дисертационния труд, е оценено въздействието на политиката за защита правата на пътниците върху конкурентоспособността на авиокомпаниите и летищните оператори.

От направения преглед на предложените варианти и действащите регламенти са изведени силните и слабите страни на всеки вариант и е предложено решение на идентифицираните проблемите чрез прилагане на метода на динамично програмиране в транспорта. Докторантката е предложила алтернативен вариант, който да подобри политиката за защита правата на пътниците и който има за цел да съдейства за повишаване на конкурентоспособността на авиокомпаниите. Приложен е метода на динамичното програмиране за оценка на въздействието на политиката за защита

правата на пътниците върху основните показатели за качеството на превозите и върху конкурентоспособността на авиокомпаниите и летищните оператори. С помощта на динамичното програмиране всеки от вариантите се разглежда с отделни подварианти и от тях се извеждат ползите по отношение на подобряване на качеството на превозните услуги и конкурентоспособността на превозвачите и летищните оператори. Въз основа на тази оценка се извежда оптимален нов вариант 5 с най-високо въздействие.

Докторантката е представила очакваните въздействия от дефинираните мерки и мероприятия за защита правата на пътниците върху качеството на транспортните услуги и конкурентоспособността на авиокомпаниите и летищните оператори, ако бъде приложен вариант 5. Очертани са и очакваните ефекти от прилагането на нов вариант за защита правата на пътниците.

Предложеният метод от докторантката за оценка на въздействието на политиката за защита правата на пътниците върху качеството и конкурентоспособността на авиопревозвачите и летищните оператори осигурява възможност за идентифициране на отделните варианти за усъвършенстване на тази политика според техния ефект и финансова тежест за предприятията от въздушния транспорт и избор на онзи от тях, който ще гарантира постигането на по-високо качество на услугите и повишаване на конкурентоспособността на въздушните превозвачи и летищните оператори.

В заключението на дисертационния труд се акцентира на приложеният метод за оценка и апробиране на ефектите от прилагането на конкретни мерки за защита правата на пътниците върху дейността на авиопревозвачите и летищните оператори, както и сравнението на вариантите за промяна на мерките, имат за цел да се оцени въздействието и да се идентифицират проблемните области при извършването на въздушни превози. Моделът позволява да се изясни кои подходи са неефективни и в каква насока трябва да се работи, за да се повиши ефективността на предприетите мерки по отношение на повишаване на конкурентоспособността на авиокомпаниите и летищните оператори. Резултатите от този модел показват, че най-ефективен е вариант 5, който осигурява висока защита на пътниците и справедливи разходи за обезщетения. Като работещ и ефикасен вариант, той ще съдейства за повишаване на качеството на пътническите превози по въздушен транспорт, намаляване в броя на подадените жалби, намаляване на закъсненията на полети, повишаване на ефективността на транспортната дейност, за повишено качество на обслужването и следователно ще осигури постигането на по-висока конкурентоспособност на авиокомпаниите и летищните оператори.

Разработената матрица в предложения модел за определяне на ефектите от прилагането на различни мерки за подобряване на политиката е представен в трета глава на дисертационния труд и структурира процеса на вземане на решения в областта на защитата на правата на пътниците.

Моделът позволява ранжирането и приоритизирането на различните варианти и изборът на този, с който се постигат максимални резултати от използваните ресурси. Основните показатели за качество, свързани със сигурност и безопасност на превозите,

редовност и точност на полетите, както и удобство и култура на обслужване са обединени с общ коефициент като константни и задължителни за спазване параметри при всички варианти. Апробирането на модела доказва адекватността на приложението му за целите на подобряване на политиката за защита правата на пътниците във въздушния транспорт с оглед постигане на по-висока конкурентоспособност на авиопревозвачите и летищните оператори.

Докторантката последователно в хода на изложението е доказала всички работни хипотези.

За методология на изследването в дисертационния труд се възприемат общонаучните методи за научни изследвания, в т.ч. методите анализ и синтез, статистически методи, индуктивният и дедуктивният подход, системният подход, методите на сценариите, аналогията и моделирането. Изводите в разработката са направени по смисъла на метода на индукцията и дедукцията, с цел определяне мястото и значението на изследвания предмет, като характеристиката на обекта е разкрита.

Във връзка с разработването на дисертационния труд са проучени публикации в специализирани издания и в интернет, както и практика в тази проблематика. Докторантката е използвала 90 литературни източника, като от тях 31 на английски език. Това показва висока информираност и професионална компетентност на докторантката по изследваната проблематика, както и нейната добра чуждоезикова подготовка.

Използвани са фактически данни по отношение на изследвания обект, анализирани и обработени от автора.

Не е забелязано плагиатство в дисертационния труд.

Дисертационният труд по своята структура, обем и съдържание отговаря на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България.

3. Оценка на научните и научно-приложни резултати

Научните и научно-приложните постижения на авторката на дисертацията се откриват в следните направления: теоретико-методологическо, практическо и емпирично изследователско. За доказателствен материал докторантката прилага таблици и фигури, които допълват високата оценка за нейните научноизследователските качества.

Като теоретико-методологични приноси могат да се групират следните постижения:

1. На базата на направено проучване на научната литература и анализ на практиката за прилагане на политиката за защита правата на пътниците е дефинирана нейната роля за повишаване на качеството на въздушните превози и конкурентоспособността на авиопревозвачите и летищните оператори.
2. Обосновани са ключови елементи на политиката за защита правата на пътниците във въздушния транспорт чрез изясняване и допълване на

същността на понятието “конкурентоспособност“, като са обхванати всички елементи и аспекти на качеството на транспортните услуги във въздушния транспорт и принципите и подходите за ценообразуване.

3. Идентифицирани са и са адаптирани подходящи методи и подходи за изследване и оценка на въздействието на политиката за защита правата на пътниците върху конкурентоспособността на авиокомпаниите и летищните оператори.
4. Въз основа на изследване и оценка на качеството на въздушните пътнически превози и конкурентоспособността на авиокомпаниите и летищните оператори, са идентифицирани ключовите мерки за подобряване на политиката за защита правата на пътниците във въздушния транспорт.

Като приноси с практическо и емпирично изследователско приложение, мога да определя следните:

1. Направена е теоретична обосновка и са представени резултати от практическата апробация на метода на динамичното програмиране при вземане на решения за промяна в политиката за защита правата на пътниците с оглед постигане на повисока конкурентоспособност на авиопревозвачите и летищните оператори.
2. На базата на проучване и анализ на предприетите и предложени мерки за защита правата на пътниците на европейско ниво са идентифицирани допълнителни мерки и е доказано тяхното въздействие върху конкурентоспособността на авиокомпаниите и летищните оператори.
3. Направено е адаптиране на метода на динамичното програмиране за вземане на решения, въз основа на което е изведен модел за оценка на въздействието на мерките на политиката за защита правата на пътниците във въздушния транспорт върху конкурентоспособността на авиационните и летищните оператори и са представени резултатите от апробацията на този модел.
4. Изведени са основните очаквани икономически, социални и екологични въздействия на дефинираните и предложени мерки за защита правата на пътниците във въздушния транспорт и са обобщени ефектите от препоръчаните мерки в контекста на политиката за развитие на въздушния транспорт.

4. Оценка на публикациите по дисертацията

По дисертационният труд са представени пет публикации, от които четири са самостоятелни. В тях са отразени основни моменти от изследването и резултатите от

дисертационния труд. Всички публикации са представени на авторитетни научни списания и форуми.

5. Оценка на автореферата

Авторефератът на дисертацията е разработен съгласно изискванията и достатъчно пълно и точно отразява направените изследвания и разработки. Структурата му отговаря на съдържанието на дисертацията. Отразени са основните моменти и приносите от разработената дисертация.

6. Критични бележки, препоръки и въпроси

Дисертационният труд представлява едно цялостно и завършено научно изследване с формулирана проблематика, избрани методи и средства за изследване, разработване на теоретична основа, приложение на реален обект, анализ на получените резултати, изводи и препоръки.

По мое мнение са получени значими резултати, които могат да намерят приложение при развитието на въздушния транспорт.

Като препоръка към докторантката бих посочила възможността за бъдещо приложение на резултатите от научната разработка и бъдещо по-активно участие на научни международни форуми, с цел запознаване на общността с направените изследвания и получените резултати.

7. Заключение

Рецензираният дисертационен труд разглежда важни и значими проблеми. В него се съдържат научни и приложни резултати, които представляват оригинален принос за подобряване на политиката за защита правата на пътниците във въздушния транспорт с оглед постигане на по-висока конкурентоспособност на авиопревозвачите и летищните оператори.

Убедено давам своята положителна оценка на разработения дисертационен труд и предлагам с дълбока убеденост на уважаемото научно жури да присъди на Вероника Гъркова образователната и научна степен „доктор” в професионално направление 3.8 Икономика, научна специалност Икономика и управление (Икономика на транспорта).

01.03.2021г.

Рецензент: .....
(проф. д-р Даниела Тодорова)